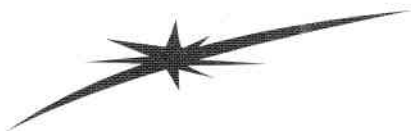

LIBRIS

We know
books
ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE LINGVICĂ „IORGU IORDAN – AL. ROSETTI”

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

GRAMATICA LIMBII ROMÂNE

LITERA
București

Prefață (Valeria Guțu Romalo)	5	Grupul nominal (Camelia Stan, Andra Vasilescu)	617
Semne și convenții grafice	10	Grupul adjectival (Magdalena Popescu-Marin)	644
Abrevieri	11	Grupul adverbial (Andreea Dinică)	651
Sigle	12	Grupul interjecțional (Blanca Croitor Balaciu)	654
Partea I • CUVÂNTUL			
INTRODUCERE (Valeria Guțu Romalo)	16	Grupul prepozițional (Isabela Nedelcu)	658
UNITĂȚILE LIMBII (Valeria Guțu Romalo)	18	CONSTRUCȚII SINTACTICE	665
CLASE DE CUVINTE (Valeria Guțu Romalo)	43	Construcții pasive și construcții impersonale (Gabriela Pană Dindelegan)	665
SUBSTANTIVUL (Raluca Brăescu, Isabela Nedelcu, Camelia Stan, Domnița Tomescu)	62	Construcții reflexive și construcții reciproce (Gabriela Pană Dindelegan)	676
ADJECTIVUL (Magdalena Popescu-Marin)	126	Construcții cauzativ-factive (Blanca Croitor Balaciu)	695
PRONUMELE (Andra Vasilescu)	157	Construcții cu predicativ suplimentar (Blanca Croitor Balaciu)	709
NUMERALUL (Elena Carabulea)	245	Construcții comparative (Rodica Zafiu)	720
VERBUL (Dana Manea, Gabriela Pană Dindelegan, Rodica Zafiu)	273	Construcții cu propoziții relative (Mihaela Gheorghe)	726
ADVERBUL (Andreea Dinică)	485	Construcții cu propoziții conjuncționale (Mihaela Gheorghe)	748
PREPOZIȚIA (Fulvia Ciobanu, Isabela Nedelcu)	501	FUNCȚII SINTACTICE	754
CONJUNCȚIA (Isabela Nedelcu)	520	PREDICATUL ȘI PREDICAȚIA	754
INTERJECȚIA (Blanca Croitor Balaciu)	539	Predicatul (Gabriela Pană Dindelegan)	754
Partea a II-a • ENUNȚUL			
INTRODUCERE (Gabriela Pană Dindelegan)	562	Numele predicativ (Gabriela Pană Dindelegan)	775
ENUNȚUL (Ileana Vântu)	567	Complementul predicativ al obiectului (Gabriela Pană Dindelegan)	798
RELAȚII SINTACTICE (Ileana Vântu)	570	Predicativul suplimentar (Blanca Croitor Balaciu)	802
TIPURI DE ENUNȚURI ÎN FUNCȚIE DE SCOPUL COMUNICĂRII (Andra Vasilescu, Ileana Vântu)	577	SUBIECTUL ȘI RELAȚIA CU PREDICATUL	817
ORGANIZAREA STRUCTURAL-IERARHICĂ		Subiectul (Gabriela Pană Dindelegan)	817
STRUCTURI SINTACTICE	596	Acordul dintre subiect și predicat (Raluca Brăescu)	850
GRUPURI SINTACTICE	596	COMPLEMENTE	866
Grupul verbal (Gabriela Pană Dindelegan)	596	Complementul direct (Elena Carabulea)	866
		Complementul secundar (Elena Carabulea)	883
		Complementul indirect (Marina Rădulescu Sala)	887

Complementul prepozițional (Marina Rădulescu Sala)	903	ORGANIZAREA DISCURSIVĂ	
Complementul de agent (Marina Rădulescu Sala)	916	ASPECTE ALE CONSTRUCȚIEI	
Complementul posesiv (Marina Rădulescu Sala)	924	DISCURSULUI	1088
Complementul comparativ (Rodica Zafiu)	932	Deixis (Adriana Gorăscu)	1088
CIRCUMSTANȚIALE	942	Anafora (Rodica Zafiu)	1107
Circumstanțialul. Presentare generală (Dana Manea)	942	Modalizarea (Rodica Zafiu)	1122
Circumstanțialul de timp (Dana Manea)	948	Afirmația (Rodica Zafiu)	1143
Circumstanțialul de loc (Domnița Tomescu)	963	Negația (Rodica Zafiu)	1151
Circumstanțialul de mod (Rodica Zafiu)	970	Conectori frastici și transfrastici (Isabela Nedelcu)	1169
Circumstanțialul instrumental (Andreea Dinică)	981	STRUCTURI SINTACTICE DEVIANTE	1177
Circumstanțialul sociativ (Andreea Dinică)	984	Construcții incidente (Domnița Tomescu)	1177
Circumstanțialul cantitativ (Rodica Zafiu)	986	Anacolutul (Domnița Tomescu)	1182
Circumstanțialul de relație (Andreea Dinică)	991	Elipsa (Domnița Tomescu)	1186
Circumstanțialul de cauză (Dana Manea)	996	Repetiția (Laurenția Dascălu Jinga)	1190
Circumstanțialul de scop (Dana Manea)	1008	Imbricarea (Domnița Tomescu)	1207
Circumstanțialul condițional (Dana Manea)	1016	TIPURI DE DISCURS	1213
Circumstanțialul concesiv (Dana Manea)	1024	Dialogul (Andra Vasilescu)	1213
Circumstanțialul consecutiv (Dana Manea)	1033	Vorbirea directă și vorbirea indirectă (Ileana Vântu)	1249
Circumstanțialul opozițional (Camelia Stan)	1038	Limba română vorbită (Margareta Manu Magda)	1257
Circumstanțialul cumulativ (Camelia Stan)	1043	ORGANIZAREA INFORMAȚIONALĂ	
Circumstanțialul de excepție (Camelia Stan)	1048	A ENUNȚULUI	1288
ATRIBUTUL		Prezentare generală (Adriana Gorăscu)	1288
(Magdalena Popescu-Marin)	1052	Organizarea tematică a enunțului (temă/remă) (Adriana Gorăscu)	1292
APOZIȚIA (Raluca Brăescu)	1075	Organizarea focală a enunțului (topic/focus) (Adriana Gorăscu)	1306
		ORGANIZAREA PROZODICĂ	
		A ENUNȚULUI (Laurenția Dascălu Jinga)	1320
		IMPLICAȚIILE SINTACTICE	
		ALE PUNCTUAȚIEI (Camelia Stan)	1361
		Sumar analitic	1369
		Bibliografie specială	1396
		Bibliografie generală (Blanca Croitor Balaciu)	1412
		Surse (Blanca Croitor Balaciu)	1423
		Indice de materii (Mihaela Gheorghe)	1427

1. PRELIMINARII

1.1. Limbă și comunicare

Ceea ce caracterizează limba în multiplele ei ipostaze – de liant social, de mijloc de cunoaștere și reprezentare a lumii, de expresie a individualității – este capacitatea ei de a face posibilă *transmiterea de informație*. Comunicarea, funcție fundamentală a limbii, se întemeiază pe utilizarea *semnelor lingvistice*, care asigură corelarea unor entități fonice cu o informație multiplă și diversă. Această informație poate fi îmbogățită și diversificată prin asocierea semnelor; caracterul creativ al (utilizării) limbii se întemeiază pe capacitatea ei de a produce o cantitate (teoretic) infinită de semne – diferind ca extindere și complexitate, dar și sub aspectul stabilității.

Comunicarea lingvistică – în componenta sa constructivă – reprezintă un proces care se bazează pe existența unui fond comun și relativ stabil de unități lingvistice apte de a fi incluse, în virtutea unor reguli, de asemenea comune și relativ stabile, în componența unor **semne lingvistice** superioare ca întindere și complexitate, marcate însă prin specificitate și efemeritate, trăsături variind între stereotip/comun și (strict) specific/particular, între repetabil/durabil și efemer/strict circumstanțial și personal. Simplificând la extrem faptele, gradul diferit în care se manifestă aceste caracteristici poate fi ilustrat prin „*semne (complexe)*” ca: *Bună ziua., Azi este foarte frig. și Eu nu strivesc corola de lumini a lumii. sau crase banalități metafizice*, de pildă. Cel de-al doilea component al procesului comunicațional – receptarea/decriptarea – presupune (re)cunoașterea structurii „semnului extins” și a unităților lingvistice componente.

Finalitatea unei descrieri gramaticale a limbii o reprezintă tocmai explicarea *semnelor extinse*, punerea în evidență a „regulilor” care fac posibilă constituirea lor, prin asamblarea semnelor „stabile”, dar și revelarea particularităților acestora din urmă din perspectiva capacității lor de combinare în vederea construirii unor semne extinse, a modului specific în care, prin organizarea lor particulară, contribuie la satisfacerea necesității (sociale și individuale) de transmitere a unor informații, a căror nouitate și relevanță variază, fiind condiționată de circumstanțele concrete ale comunicării.

Transferul de informație, propriu procesului de comunicare prin limbă, pune în joc mijloace lingvistice (dar și extralingvistice, cum sunt gestul, mimica) multiple și diverse, care pot fi (și au fost) înregistrate și descrise din perspective diferite, presupunând (și impunând) conceptualizări mai mult sau mai puțin divergente, mai mult sau mai puțin adecvate în raport cu obiectul. Orice regândire (onestă) a fenomenului lingvistic tinde către o mai profundă și mai corectă înțelegere a lui. În cele mai multe cazuri, schimbarea sau îmbogățirea perspectivei teoretice este profitabilă științific, adâncind cunoașterea și înțelegerea fenomenului, progres care poate fi urmărit de-a lungul evoluției sinuoase a istoriei lingvisticii și a gramaticii.

1.2. Unitățile – semn al limbii

Orice descriere gramaticală presupune stabilirea unui cadru în alcătuirea căruia o componentă importantă o reprezintă **unitățile** cu ajutorul cărora se organizează expunerea.

Pentru o descriere gramaticală realizată din perspectiva funcționalității comunicative a limbii, unitățile lingvistice care se impun aproape de la sine sunt: **cuvintele** – semne lingvistice stabile, care constituie elementul constructiv (materialul, mijloacele) – punct de plecare al procesului comunicativ, și **enuțul** – produs final al activității verbale, formă de bază a comunicării umane.

Ca manifestări ale limbii, cele două entități lingvistice aparțin *domeniului semiotic*, satisfăcând condiția de **semn lingvistic**. Unități biplane, asociind o unitate sau o secvență sonoră (reprezentată în scris prin semne grafice/litere) cu o semnificație, *cuvântul* și *enuțul* se deosebesc de alte unități ale limbii, funcționând într-un singur plan, cum sunt sunetul sau fonemul, silaba sau trăsăturile distinctive – fonice sau semantice. Diferă de alte entități lingvistice din categoria **semnelor** (de morfeme, de exemplu) printr-un anumit grad de independență informațională: în ambele cazuri, elementul sonor (secvența fonică care le reprezintă) este totdeauna asociat (într-o limbă dată) cu un concept, o informație (comp. *floare, hai, of, plouă* etc. și *mas-, umbl-,* sau *-ă, -e* etc.), particularitate care le conferă un anumit grad de autonomie, constând în capacitatea de a transmite, în condiții determinate, un mesaj, de a constitui o comunicare.

1.2.1. Fiecare dintre ele poate fi reprezentată prin unități **analizabile** sau neanalizabile în condițiile conservării calității semnificative. *Cuvântul* permite în general segmentarea în unități morfematice (care, ca și cuvântul, asociază o componentă și o semnificație, dar nu beneficiază de autonomie comunicativă). *Enuțul* este alcătuit, de regulă, printr-o asociere de cuvinte (reprezentând părți de vorbire).

Ceea ce le deosebește este diferența de *stabilitate* a asocierii. Cuvântul (analizabil) este o asociație de unități morfematice beneficiind de un grad superior de stabilitate, determinată de compatibilitatea limitat selectivă a unităților alcătuitoare și de ordonarea strict reglementată a succesiunii lor în organizarea unui anumit cuvânt. Organizarea enuțului – mai puțin previzibilă – este determinată circumstanțial, componentele ei fiind selectate și organizate în funcție de „faptul”, „evenimentul” care reprezintă mesajul comunicării. Numărul, organizarea și ordonarea elementelor alcătuitoare diferă foarte mult de la un enuț la altul, același mesaj poate fi asociat cu enunțuri echivalente, dar profund deosebite ca dimensiuni și organizare.

În ambele cazuri, asocierea unităților presupune o *structurare specifică* (care reprezintă domeniul propriu al cercetării gramaticale), dar și o organizare a semnificației, în care o pondere importantă revine compunerii sensurilor unităților asociate; semnificația cuvântului se compune din fascicule de trăsături semantice asociate morfemului/morfemelor component(e), sensul enuțului înglobează o informație complexă la alcătuirea căreia participă semnificațiile semnelor componente, dar și cele derivate din modul specific de încadrare a lor în enuț.

1.2.2. Constituite, de regulă, ca unități lingvistice susceptibile de segmentare, atât cuvântul, cât și enuțul pot fi reprezentate însă și prin unități lingvistice **neanalizabile** la nivelul comunicării: cuvântul nu permite totdeauna segmentarea în unități semnificative mai mici: în acest caz, cuvântul coincide cu morfemul (cf. *cum, când, cine, așa, trei, vai*), iar enuțul poate fi realizat printr-un singur cuvânt (*Stai!, Stop!, Liniște.*).

1.2.3. Relațiile dintre cele trei tipuri de **unități semnificative** nu sunt fixe și rigide: o structură lingvistică compatibilă cu statutul de enuț poate glisa către cuvânt (comp. *Se poartă cum se cade în asemenea împrejurări.*, și *Ce om cumsecade!*), iar cuvântul spre unitățile cu statut morfematic (vezi auxiliarele, articolul). Transferul realizându-se ca proces de durată, e firesc ca orice nivel sincron al unei limbi date să includă numeroase situații în care delimitarea dintre *cuvânt* și *enuț*, mai frecvent *fragment de enuț* (*grup de cuvinte*), să fie stânenită de comportamentul ezitant al unora dintre unitățile lingvistice în uz, implicate într-un proces (în desfășurare) de modificare a statutului (în sistem) prin înlocuirea, treptată, a unor particularități gramaticale și lexicale cu altele. Coexistența în uzul limbii, la un moment dat, a unor situații de acest fel reprezintă una dintre manifestările *dinamicii* sistemului lingvistic și una dintre formele evoluției istorice a limbii.

Față de enunț, **cuvântul** are un statut privilegiat, în măsura în care aparține atât sistemului (în calitatea sa de „semn lingvistic stabil”), cât și comunicării (ca parte a enunțului – text, rezultat al actului enunțiativ), pe când enunțul (constituit în virtutea sistemului), nu este decât text – produs, concret, al enunțării, al actului discursiv.

2.1. Cuvântul, unitate a sistemului

Ca parte a sistemului, în virtutea complexității specifice, cuvântul este implicat în diversele sub-sisteme configurate prin variatele tipuri de opoziții. Ca unitate lexicală, aparține vocabularului și funcționează în virtutea complexelor relații care organizează această parte a limbii. Orice cuvânt se situează în raport cu celelalte prin particularități privind posibilitățile de asociere, ceea ce îl implică în organizarea gramaticală a limbii. Unitatea lingvistică „cuvânt” aparține în egală măsură lexicului și gramaticii.

Spre deosebire de cuvânt, enunțul (ca realizare concretă), în calitatea sa de „produs” circumstanțial determinat al performanței lingvistice, nu aparține sistemului. De care este însă dublu dependent: prin obligativitatea prezenței cuvintelor, a unităților lexicale (realizarea oricărui act comunicativ este condiționată de utilizarea cuvintelor, în situații speciale, măcar a unui cuvânt), dar și prin determinările de organizare (generatoare și ele de informație) impuse de sistem.

2.2. Cuvântul, semn lingvistic autonom

Deși, ca realitate a limbii, **cuvântul** se impune cu evidență intuiției oricărui vorbitor al unei limbi, conceptualizarea lui se revelează – și istoria limbii o dovedește cu prisosință – a fi dintre cele mai dificile. În cazul cuvântului, dificultatea principală derivă din confruntarea cu textul, care scoate în evidență dinamica sistemului lingvistic.

Ca realitate a limbii, specificitatea cuvântului, unitate biplană, presupune identificarea lui în raport cu alte entități lingvistice care satisfac condiția de **semn lingvistic**, stabilirea deosebirilor față de morfem și enunț.

Diversele încercări de definire a cuvântului scot în evidență particularitatea de entitate biplană. În calitatea sa de **semn lingvistic**, cuvântul asociază un **semnificant** (o componentă fonică) cu un **semnificat** (reprezentat printr-o anumită informație), ceea ce îl situează în categoria elementelor care fac posibilă comunicarea.

Delimitarea cuvântului în raport cu alte realități ale limbii care satisfac această condiție invocă particularități privind **unitatea și autonomia** (relativă a) unităților lingvistice care i se subordonează.

Caracterul **unitar** se manifestă – în mod diferit – la nivelul celor două planuri. Sub aspectul semnificantului afirmarea caracterului unitar are în vedere un anumit grad de fixitate: componenta „fizică”, materială a unui anumit cuvânt este reprezentată de un element sau o secvență fonică, obligatoriu aceeași, ceea ce presupune asocierea, în aceeași ordine de succesiune, a aceluiași unități fonice (comp., de pildă, *car* și *rac*, *mozaic* și *mozaic*), condiție satisfăcută numai în parte în cazul cuvintelor flexibile, fiecare formă flexionară deosebindu-se (cf. *pom*, *pomi*, *floare*, *flori*), cel puțin parțial, de celelalte (vezi *infra*, 4.3.1). La nivelul semnificatului, unitatea este rezultatul cuprinderii într-un ansamblu global, prin amalgamare, a informației complexe reprezentând **sensul** sau **semnificația** entității **cuvânt**.

Caracterul **autonom** al cuvântului se manifestă în mobilitate, în capacitatea de deplasare a acestei unități a limbii în interiorul organizării „semnului extins” reprezentat prin enunț.

2.3. Cuvinte compuse, locuțiuni

Ca unități lingvistice purtătoare de semnificație, cuvintele se asociază în procesul comunicării pentru a exprima/transmite semnificații mai complexe: o asociere (intenționată, neîntâmplătoare) de cuvinte este mai bogată ca informație decât oricare dintre componentele ei. Prin utilizare frecventă – determinată de condiții lingvistice și extralingvistice – anumite grupări de cuvinte capătă un anumit *grad de stabilitate* atât la nivelul *expresiei*, al asocierii de cuvinte, cât și din punctul de vedere al *semnificației*, pe care – *ca grup* – o reprezintă. Reluarea constantă și repetată în procesul de comunicare a grupărilor de acest fel afectează libertatea componentelor, conferind grupului un caracter oarecum fixat, și favorizează trecerea de la statutul de *combinație liberă* (de cuvinte) la cel de *unitate lingvistică (complexă) stabilă*, evoluție care explică apariția *cuvintelor compuse* și a *locuțiunilor*.

Ceea ce apropie formațiile de acest fel de statutul de *cuvânt*, deci de unitate participând la sistemul lexical al limbii, este asocierea constantă cu o *semnificație* (globală – rezultând din amalgamarea sensurilor, adeseori deviate, ale componentelor) și integrarea gramaticală a grupării ca ansamblu prin *subordonarea/includerea* ei în una dintre *clasele lexico-gramaticale* ale sistemului: *undelemn* (*unt de lemn*), *du-te-vino* funcționează ca substantive, *cuminte* (*cu minte*), *cumsecade* (*cum se cade*), ca adjective, a (*-și*) *aduce aminte*, *a-și bate joc*, ca verbe, *devreme* (*de vreme*), *alene* (*a lene*), *împotrivă* (*în potrivă*), ca adverbe, *împotriva*, *de-a lungul*, ca prepoziții (compuse sau locuțiuni) etc.

Constituirea în unități/grupări stabile – cuvinte compuse sau locuțiuni – se realizează în timp și presupune pierderea autonomiei componentelor, marcată de modificarea structurii accentuale a grupării (care păstrează un unic accent principal, comp. *Du-te* [,] *vino!* și *du-te-vino*, de exemplu), uneori, mai ales în cazul formațiilor vechi, și prin reducerea/contopirea unor componente fonice (comp. gruparea originară: *unt de lemn* și cuvântul *undelemn*, pronunțat [undelemn]), dar și prin alterări semantice, care afectează transparența structurii și, implicit, recunoașterea componentelor; cuvintele compuse și locuțiunile păstrează adeseori în organizarea lor unități lexicale ieșite din uz sau care se păstrează cu sens modificat, cf. *pe de rost*, *undelemn* (*unt „grăsime, ulei” de lemn „copac, arbore”*). Stabilitatea formației compuse se manifestă prin diminuarea posibilităților de deplasare și reducerea compatibilităților combinatorii ale componentelor, dar și prin suspendarea sau, dimpotrivă, constituirea flexiunii (unora dintre) constituenți.

Prin modificările gramaticale și diferențele semantice inerente, cuvintele compuse și locuțiunile se îndepărtează de combinațiile libere, organizarea originară pierzându-și – treptat – transparența pentru vorbitor. Gradul superior de sudură este marcat prin contopirea componentelor într-o unică unitate fonică, cu un comportament gramatical unitar. Prin transformarea din *grupare liberă* de cuvinte în *asociere stabilă* – *cuvânt compus* sau *locuțiune*, o *unitate discursivă* (a comunicării) este inclusă în sistem, devine (și) *unitate a sistemului*, participând, ca și celelalte unități lexicale, la organizarea de ansamblu a limbii date.

Ca *unitate semnificativă* a limbii, *cuvântul* poate fi reprezentat printr-o realizare indivizibilă la nivelul unităților-semn sau printr-o grupare de unități semnificative *minimale*, a căror (eventuală) analiză pune în evidență unități fără semnificație intrinsecă, care nu aparțin nemijlocit nivelului semiotic al limbii, nu „comunică” decât participând la alcătuirea unor asocieri semnificative – de diverse extinderi.

3. MORFEMUL

3.1. Morfemul, semn lingvistic minimal

Unitatea minimală la care se oprește analiza la nivelul unităților semn este **morfemul**. În calitatea sa de *semn lingvistic minimal*, morfemul poate reprezenta un cuvânt (cf. *deci*, *vai*, *cu*, *unde* etc.) și chiar un enunț (*Hai!*, de pildă). De cele mai multe ori însă, morfemul participă la comunicare ca parte

componentă a cuvântului sau a enunțului (cf. *Unde stai?, E frig.* etc.). Cuvântul analizabil reprezintă, la nivel morfematic, o asociere stabilă, unitățile componente organizându-se într-o succesiune fixă, care nu admite modificări sau disociere; componentele morfematice ale cuvântului pot fi totdeauna aceleași (cf. *furiș, devreme* etc.), sau pot reprezenta asocieri parțial variabile, modificarea structurii morfematice condiționând existența *variantelor* (comp. *acum* și *acuma, atunci* și *atuncea*) sau a *flexiunii* (vezi *infra*, 3.3).

Ca unitate minimală, morfemul se opune cuvântului și enunțului, ca unitate semn se opune fonemului și trăsăturilor distinctive.

Ca semn lingvistic minimal, morfemul a fost adoptat în numeroase descrieri gramaticale ca unitate fundamentală a limbii în locul cuvântului, promovare determinată de lipsa unei definiții satisfăcătoare, capabilă să ofere un criteriu clar pentru distincția „cuvânt (compus)/grup de cuvinte”.

Unități biplane, unitățile morfematice ale unei limbi pot fi clasificate, ca și cuvintele, din diverse puncte de vedere.

3.1.1. În funcție de calitatea *semnificației*, se face deosebirea dintre morfemele lexicale și cele gramaticale.

Morfemele lexicale sunt unitățile morfematice purtătoare ale sensurilor lexicale, ale sensurilor prin care cuvintele unei limbi aparțin vocabularului, ca entități de sine stătătoare (cf. *aici, ieri, timp, creion*) sau, în calitate de componente ale cuvintelor analizabile, ca elemente morfematice utilizate în formarea unor semne lexicale noi (prefixe: *ne*(fast), *re*(vedea) sau sufixe: *(copil)aș*, *(folos)itor* etc.). În cuvintele flexibile, alcătuite obligatoriu din cel puțin două unități morfematice, cel puțin una este purtătoare a semnificației lexicale (cf. *camer-ă, codr-u, cuti-uș-ă, cânt-ând, des-cânt-ând* etc.); celelalte, prin care se realizează flexiunea cuvântului respectiv, sunt purtătoare ale valorilor gramaticale (cf. *cas-ă: cas-e, teatr-u teatr-e, umbl-a: umbl-a-m: umbl-a-ră: umbl-ând*). Morfemele lexicale, plasate de regulă la începutul grupurilor de morfeme care reprezintă cuvântul, se regăsesc în toate formele cuvântului, asigurând *unitatea* flexionară a unei unități lexicale date.

Morfemele gramaticale, așezate, de obicei, după cel(e) care exprimă sensul lexical, se succedă într-o ordine fixă, alcătuiind un șir indisociabil. Asociate aceluiași morfem/grup de morfeme lexicale, morfemele gramaticale variază în cursul flexiunii cuvântului, caracterizând diferitele forme. Ocurența morfemului gramatical este condiționată de coocurența celui (celor) lexical(e). Morfemele gramaticale sunt morfeme dependente, pe când cele lexicale pot fi independente, atunci când reprezintă unități semnificative care se situează la nivelul cuvântului (neanalizabil: *când, iar, gata* etc.) sau când reprezintă forma gramaticală unui cuvânt flexibil marcată prin morfeme gramaticale realizate negativ (cf. *timp-Ø*, față de *timp-uri, cânt-Ø*, față de *cânt-ă, cânt-ând* etc.).

Partea constantă a cuvântului, care îl situează ca unitate a vocabularului, reprezintă **radicalul**, realizat prin morfemul/morfemele lexicale asociate (cf. *cadr-u, în-cadr-a, găs-i, re-găs-i*). Componentul variabil în cursul flexiunii, reprezentat prin unul sau mai multe morfeme gramaticale, constituie **flectivul** formelor flexionare, a cărui prezență este condiționată de coocurența radicalului.

3.1.2. În cadrul asocierii constante dintre un anumit sens și o unitate fonică, care reprezintă morfemul, componenta fonică poate fi realizată prin unul sau mai multe elemente; la organizarea **structurii fonice** a morfemului participă unități fonice segmentale (vocale și consoane), dar și accentul, component suprasegmental (cf. *cas-ă, pădur-e, ved-e+m, ved-e, îm+pătr-i*). Accentul face parte, împreună cu unitățile segmentale, din structura morfemului, fiind asociat totdeauna cu unul dintre componentele vocalice ale cuvântului; în cazul cuvintelor plurimorfematice, numai unul dintre morfemele alcătuitoare cuprinde în organizarea sa componentul suprasegmental (cf. *cas-a, cas-e+le, în+durer-a*).

Reprezentarea fonică a unui (aceleași) morfem nu este constant și general unică și neschimbată. În limba română, componenta fonică minimală purtătoare de sens se modifică atât în derivare (comp. *cas-ă* : *căs+uț-ă*, *faț-ă* : *făț+iș*, *part-e* : *părt+aș*, *în+soț+i* : *îm+părt+i*), cât și în flexiune (cf. *vind-e*: *vând-ut*: *vânz-ând*, *doarm-e*: *dorm-înd*). Realizarea fonică a unității morfematice se poate modifica, cum reiese din exemple, sub aspectul componenței segmentale și/sau suprasegmentale; ceea ce asigură stabilitatea morfemului ca unitate este corelarea acestor variante fonice cu aceeași semnificație. În aceste condiții, unitatea morfem se realizează sub forma unei *clase de alomorfe*.

Morfemul, unitate a minimală a limbii cu caracter de semn lingvistic, poate fi reprezentată în comunicare prin una sau mai multe realizări fonice (*alomorfe*). Termenul „*alomorf*” implică obligatoriu corelarea cu o anumită unitate semnificativă: un morfem poate fi reprezentat printr-un singur alomorf sau printr-o clasă de alomorfe. Morfemul și alomorful reprezintă realități care aparțin *sistemului*, statutul lor depinde de poziția lor în organizarea sistemului. Reprezentarea la nivelul *discursului/textului* a unităților semnificative minimale este *morful*. Recunoașterea morfelor ca unități semnificative minimale în organizarea enunțului constituie prima fază în procedura de analiză a textului, presupusă de orice descriere a sistemului. Considerat ca membru al unei „*clase*” care reprezintă un morfem, morful corespunde în sistem unui alomorf.

3.2. Morfemul – clasă de alomorfe

Clasa de alomorfe poate fi reprezentată de un număr variabil de variante. Variația fonică la nivel morfemic, deși foarte răspândită, nu este obligatorie: în cazul a numeroase morfeme, componenta semantică (aceeași) este totdeauna asociată cu aceeași componentă fonică. Astfel, de pildă, secvența fonică *pădur-* rămâne neschimbată în combinațiile *pădur-e*, *pădur-i*, *pădur-e-a*, *pădur-i-lor*, care reprezintă, toate, forme flexionare ale cuvântului *pădure*. În aceleași condiții distribuționale, asociindu-se cu aceleași unități morfemice gramaticale, morfemul lexical din substantivul *carte* este reprezentat prin secvențe fonice diferențiate: *cart-(-e, -e+a)*, *cărț-(-i, -i+lor)*. Conservarea unității constitutive a diverselor morfeme în condițiile variației fonice este pusă în evidență de particularitățile distribuționale ale unităților morfematice (care subliniază latura semnificativă comună): *clasa de alomorfe* este o clasă de unități semnificative mai mult sau mai puțin diferite sub aspectul componenței fonice asociate cu aceeași semnificație (informație semantică).

3.2.1. Reprezentarea morfemului/morfemelor printr-o clasă de alomorfe (care acoperă toate categoriile de unități morfematice) are o relevanță specială în descrierea *morfemelor gramaticale*.

Ca purtătoare ale valorilor gramaticale, unitățile morfematice din această categorie implică în mod necesar participarea la organizarea internă a cuvântului. O caracteristică a morfemului gramatical este *dependența* ocurenței lui de asocierea cu un morfem lexical. Aceeași restricție caracterizează morfemele lexicale derivate, cf. *des-(-face)*, *re-(-da)*, *(copil)-aș*, *(grați)-os*. Această particularitate comună grupează laolaltă – ca *morfeme dependente* – morfemele gramaticale și cele lexicale derivate.

Prin opoziție, morfemele lexicale care, în grupările morfematice constituind cuvinte, reprezintă suportul necesar al asocierii, sunt *morfeme independente*, chiar dacă ocurența lor în enunț presupune totdeauna asocierea cu alte unități morfematice, cf., de exemplu, *pădur-(e)*, *cart-(e)*, *cărț-(urar)*. Morfemul lexical – morfem independent – nu este supus acestei restricții decât în situațiile în care se identifică cu cuvântul (vezi *supra*, 1.2.2).

Implicarea ca alomorfe ale aceluiași morfem gramatical (punerea în evidență a unității/identității semnificative) cere raportarea la un anumit sistem de opoziții, care poate presupune aducerea în discuție a unor contexte depășind limitele cuvântului: unitățile morfematice *-ă, -e, -u* fac parte din aceeași clasă de alomorfe (ale morfemului de „singular”), după cum *-e, -i, -uri* reprezintă morfemul de plural, pentru că participă la opoziția „singular/plural” (*casă/case, ladă/lăzi, parte/părți, câine/câini, codru/codri, cadru/cadre*), opoziție ale cărei valori semnificative se explicitază prin încadrarea în contexte mai largi, cf. (*o/această*) *casă, ladă, floare* sau (*un/acest*) *codru, câine, perete*, respectiv (*multe*) *case, lăzi, flori, (mulți) codri, câini, pereți*.

Alomorfele subordonate aceluiași morfem gramatical se diferențiază unul de altul prin selecția segmentelor reprezentând componenta lexicală (radicalul) a cuvintelor din care fac parte; la acest nivel contextual, fiecare alomorf al unui anumit morfem apare în contexte din care sunt excluse celelalte componente ale clasei (*-ă* se combină cu *cas-, lad-, fat-* etc., contexte din care este exclus *-e*, care e unicul acceptat de radicalele *part-, floar-, câin-* etc.). În situațiile (marginale) în care, un anumit context acceptă alomorfe aparținând aceleiași clase (reprezentând, deci, același morfem), ele sunt în *variație liberă* (cf. *coal-e, col-i, copert-e, copert-i, chibrit-uri, chibrit-e, nevel-uri, nivel-e* etc.), semnificația (*forme*) cuvântului rămânând aceeași (spre deosebire de *band-ă/benz-i* sau *band-e*, de pildă).

3.2.2. Alomorfele aparținând aceleiași clase de alomorfe **se organizează distribuțional** în mai multe **tipuri**. Identificarea morfemului cu o clasă de realizări fonice se dovedește deosebit de utilă în inventarierea și descrierea morfemelor gramaticale. În limbile cu flexiune bogată, cum este limba română, alomorfele prin care se realizează același morfem, adeseori destul de numeroase, se diferențiază prin selecția radicalului cu care se asociază și care (condiționând în mod necesar ocurența unei unități morfematice dependente) constituie, pentru oricare dintre ele, contextul minimal. Distribuția alomorfelor depinde de această selecție și poate fi delimitată prin raportare la anumite particularități ale radicalului: în situațiile în care apariția unui alomorf poate fi corelată cu particularități fonice ale radicalului, avem a face cu un *alomorf fonetic*; alomorful a cărui ocurență se limitează la un unic context sau la câteva contexte, care nu pot fi indicate decât prin enumerare, este un *alomorf lexical*. Când un alomorf caracterizează o clasă mai largă de contexte, care nu poate fi circumscrișă fonetic, el reprezintă un *alomorf morfologic*.

Varianța *morfologică* a alomorfelor caracterizează limbile cu flexiune complexă și extinsă. În condițiile unei flexiuni reduse, clasa de alomorfe poate cuprinde numai alomorfe fonetice și lexicale. În engleză, de pildă, morfemul de plural se realizează prin alomorfele fonetice [-s], [-z] și [-iz], a căror ocurență este strict condiționată de calitatea fonică a finalei radicalului, și de alomorfe lexicale: [-ren], *children* sau [-n], *oxen*.

În limba română actuală, unde *pluralul* substantivelor neutre, de pildă, este realizat prin alomorfele *-e, -uri, -i* (semivocalic), *-ă* și *-ete*, clasa de alomorfe se organizează mai complicat ținând seamă de particularitățile distribuționale ale acestora. Condiționarea fonetică poate fi invocată pentru *-i*, ocurent după radicale terminat în *-i* neaccentuat (cf. *fami-li-i*, spre deosebire de *pardesi-e*), dar și pentru *-ă*, care se asociază cu un radical cu finală (semi)vocalică labială (*ouă*). Alomorfele *-e* și *-uri*, care apar în condiții fonetice similare (cf. *scaun-e* și *tren-uri, templ-e* și *titl-uri*) și realizează, fiecare, pluralul unei clase largi de substantive neutre, sunt *alomorfe morfologice*. Alomorful *-ete*, care nu apare decât în flexiunea câtorva cuvinte (*capete, râsete, plânsete*), se plasează la nivelul *alomorfelor lexicale*.

Pentru simplificarea descrierii și a clasificărilor, alomorfele fonetice pot fi subordonate, respectând anumite condiții distribuționale, alomorfelor morfologice: un alomorf morfologic poate fi reprezentat prin una sau mai multe realizări (alomorfe) fonetice. Astfel, alomorful (morfologic) [-uri] este realizat totdeauna prin secvența *-uri*, spre deosebire de alomorful morfologic [-e], care poate fi realizat ca *-e*, dar și ca *-i* sau *-ă* în condițiile fonetice precizate înainte (realizarea *-e*, cea mai frecventă, este ocurentă în toate celelalte situații). Alomorful morfologic se poate identifica cu realizarea fonetică (unică) sau se plasează la un nivel superior de abstractizare, când își subordonează mai multe alomorfe fonetice.

Specificul alomorfului lexical în raport cu celelalte derivă din caracterul foarte restrâns al distribuției. Uneori, o unitate morfematică se caracterizează prin particularități distribuționale care permit două posibilități de încadrare; un exemplu oferă alomorful *-ă* din clasa discutată: el poate fi încadrat ca alomorf fonetic al lui [-e], ținând seamă de componența fonică a radicalului (care nu se asociază nici cu *-i*, nici cu *-e*), dar și ca alomorf lexical, în măsura în care nu caracterizează decât forma de plural a substantivului *ou*.

Dacă ținem seamă numai de morfemul de plural, substantivele neutre din limba română se grupează în două clase (morfologice) – după cum pluralul este marcat prin alomorful morfologic *-e* sau *-uri*. La aceste două clase se adaugă (ca excepții) cele *neregulate* cu pluralul în *-ete* și (eventual) în *-ă* (dacă considerăm mai convenabilă această interpretare).

Distincția dintre alomorfele morfologice și cele fonetice are avantajul de a simplifica (prin reducerea numărului de „clase”) **clasificările flexionare** (în declinări și conjugări), care reprezintă o componentă importantă a descrierii gramaticale mai ales în cazul limbilor caracterizate, ca limba română, printr-o mare varietate flexionară.

3.2.3. Posibilitatea realizării prin mai multe **alomorfe**, de o deosebită relevanță pentru morfemele (dependente) gramaticale, este comună oricărei categorii de morfeme, inclusiv **morfemelor lexicale**. **Morfemele lexicale independente** pot fi reprezentate printr-o unică realizare fonică, cf. *tren*, *templ-u*, *alb* (*-i*, *-ă*, *-e*) etc., sau prin mai multe alomorfe, comp. *cart*-(*-e*), *cărț*-(*-i*), *albastr*-(*u*), *albastr*-(*i*), *frumos*, *frumoas*-(*ă*), *frumos*-(*i*), *întreb*, *întreab*-(*ă*), *întreb*-(*@*) etc., ca și cele *dependente*, cf. *re*-(*lua*), *re*-(*aduce*), *re*-(*veni*), dar *în*-(*dulci*), *îm*-(*bărbăta*) etc. Variația unităților morfematice independente se manifestă în flexiunea aceluiași cuvânt (vezi exemplele anterioare) sau în unități lexicale distincte, comp. *zăpad*-(*ă*), *zăpez*-(*i*) și (*în*)-*zăpez*-(*î*).

Variația morfemelor lexicale, mai ales a celor independente, este prezentată, de obicei, în descrierile limbii române sub forma *alternanțelor fonetice* (vezi **Substantivul** etc.).

3.2.4. În calitate de *semn lingvistic minimal*, unitatea „*morfem*” presupune, prin definiție, *asocierea* obligatorie a unei semnificații cu o componentă fonică (reprezentabilă în scris prin litere). În aceste condiții, combinația *morfem/alomorf zero* apare ca o contradicție în termeni, anularea oricăruia dintre cele două componente conducând – definitiv – la anularea unității lingvistice desemnate ca morfem/alomorf. Concluzia privește fără excepție morfemele independente, dar nu și morfemele (dependente) gramaticale. Spre deosebire de morfemele independente lexicale, cele *gramaticale* (totdeauna dependente) pot cuprinde în clasa de alomorfe care le reprezintă și realizarea negativă/zero (Ø), adică „reprezentarea” unei semnificații prin asocierea ei cu *absența* componentei sonore. Asocierea unei semnificații cu *lipsa* componentei expresie, cu „realizarea Ø”, este condiționată de participarea semnificațiilor la un sistem – restrâns – de opoziții, în interiorul căruia numai unul din termenii implicați poate fi reprezentat „negativ”. Astfel, în flexiunea substantivului, de pildă, opoziția semnificativă „singular/plural” corespunde unor diferențe de expresie, cf. *cas-ă/cas-e*, *lucr-u/lucr-uri*,

templ-u/templ-e, codr-u/codr-i, câin-e/câin-i, care permit asocierea celor două semnificații cu unitățile de expresie *-ă, -u, -e*, respectiv *-e, -uri, -i*. Aceeași diferență semnificativă opune însă și formele *tren/tren-uri, doctor/doctor-i*, dar, spre deosebire de semnificația „plural”, asociată celui de-al doilea termen al fiecărui cuplu, care este realizată prin alomorfele *-e, -uri, -i*, semnificației „singular”, care caracterizează celălalt termen, nu-i corespunde *niciun* component foncic: diferența de expresie prin care este semnalată prezența acestei semnificații constă tocmai în absența componentului foncic, clasa de alomorfe a morfemului de singular include și un alomorf \emptyset .

Semnificația realizată de alomorful \emptyset variază în funcție de sistemul specific de opoziții la care participă. Astfel, în *flexiunea verbală* românească, participând la exprimarea opozițiilor de persoană, realizarea negativă este asociată semnificației „persoana I” (a prezentului indicativ sau conjunctiv), pe care o opune celorlalte, exprimate pozitiv, comp., de pildă: *rup-i, rup-e* și *rup- \emptyset , sar-i, sar-e* și *sar- \emptyset* . Ca expresie a acestei valori, realizarea \emptyset se încadrează în clasa de alomorfe a morfemului „persoana I”, alături de realizările pozitive *-u* (vocalic sau semivocalic: *intr-u, da-u*), *-i* (*speri-i*), statut pus în evidență de raporturile de opoziții la care participă (comp.: *intr-u, intr-i, intr-ă; da-u, da-i, d-ă*; (eu) *speri-i, (tu) sper-i, sper-i-e*), vezi **Diversificare flexionară. Clasificarea verbelor după criteriul flexiunii**.

În sistemul de opoziții propriu *categoriai determinării*, realizarea \emptyset (ca morfem al nedeterminării) se opune articolului definit: *perete- \emptyset /perete-le, floare- \emptyset /floare-a* sau nedefinit (*perete/un perete, floare- \emptyset /o floare* (vezi **Clase de cuvinte, 3.4.1**).

Ca și cuvintele, unitățile morfematice cunosc fenomenul de *omonimie*: aceeași unitate foncică poate funcționa ca suport al unor semnificații complet diferite. Unitățile morfematice omonime se pot subordona, ca alomorfe, la două sau mai multe morfeme, dezambiguizarea realizându-se prin contextul morfematic și prin participarea la sisteme diferite de opoziții. Așa, de exemplu, *-ă* din *catedr-ă*, ca și *-e* din *cart-e*, se subordonează morfemului de singular (în flexiunea nominală), spre deosebire de *-ă* din *urc-ă* sau *-e* din *rup-e*, expresie a persoanei a III-a (în flexiunea verbală). Omonimia se manifestă și în interiorul aceluiași tip de flexiune: *-e* se asociază singularului în *part-e*, pluralului în *teatr-e*, și chiar în flexiunea aceluiași cuvânt: *-e* din *cas-e-le* este alomorf al morfemului de plural, dar exprimă genitiv-dativul singular în *cas-e-i*; în acest caz, dezambiguizarea se sprijină pe cel de-al doilea component al flectivului.

3.3. Structura morfematică a cuvântului flexibil

O particularitate a *cuvântului flexibil* o constituie faptul că este reprezentat printr-o *mulțime de forme*: mulțimea de unități lingvistice [*casă, casa, casele, casei, caselor* etc.], de exemplu, reprezintă unitatea lexicală *casă*: cuvântul *casă* există și funcționează ca realitate a limbii române prin aceste *forme* ale sale.

Cuvântul ca unitate (lexicală) a limbii (*lexem*, în terminologia unor cercetători) nu trebuie confundat cu *cuvântul-text*, care are în vedere orice secvență foncică (notată prin litere) cuprinsă între pauze; în această accepțiune, orice *formă* este un „cuvânt-text”. *Cuvântul lexicografic*, tratat ca articol de dicționar, este reprezentat *symbolic* prin una dintre formele sale, utilizată ca *titlu* al articolului; informațiile semantice, etimologice, gramaticale (inclusiv flexiunea – ca totalitate a formelor cu care funcționează în comunicare) fac obiectul *articolului de dicționar* ca atare, care propune o descriere, sub diverse aspecte, a unității lexicale respective.

Orice formă a unui cuvânt flexibil este reprezentată prin cel puțin două unități morfematice, dintre care una este totdeauna realizată pozitiv (asociind obligatoriu semnificația cu un component foncic); componenta (realizată totdeauna pozitiv a formei) purtătoare a sensului lexical poate fi reprezentată

prin una sau mai multe unități morfematice, dintre care – de regulă – una singură reprezintă un morfem independent. Cel de-al doilea component al oricărei forme, a cărui ocurență presupune suportul componentului lexical, este reprezentat prin una sau mai multe unități morfematice dependente realizate pozitiv sau negativ (ca unități morfematice \emptyset).

Din perspectiva descrierii gramaticale, componentul lexical al formei cuvântului flexibil (**radicalul**), totdeauna realizat pozitiv, reprezintă partea *constantă*, prezentă în diferitele forme ale paradigmei, și este cea care asigură unitatea cuvântului, pe când componentul gramatical (**flectivul**), alcătuit din unități morfematice dependente, subordonate categoriilor gramaticale, *diferă* de la o formă la alta și este compatibil și cu realizarea negativă a unităților morfematice din care este alcătuit.

3.3.1. Radicalul se poate reduce la o unică unitate morfematică (reprezentând un morfem independent), cf. *pădur-e*, *cas-ă*, sau poate fi reprezentat printr-o grupare de morfeme lexicale cuprinzând și unul (*căs+uț-ă*) sau mai multe (*re+îm-pădur-i*, *în-făț-iș-a*), morfeme lexicale dependente.

Din punctul de vedere al *descrierii* (dar și al *clasificărilor*) flexionare, structura mono- sau plurimorfematică a radicalului este lipsită de relevanță: indiferent de structura sa internă, el reprezintă totdeauna axul organizator al paradigmei flexionare a unui cuvânt. Cu această accepțiune, termenul nu se suprapune celui de *rădăcină* (bază a derivării, identificabil cu morfemul independent, deci și cu radicalul neanalizabil).

3.3.2. Flectivul poate fi și el neanalizabil (*cas-a*, *căsuț-a*, de pildă) sau analizabil (cf. *cas-e+le*, *căsuț-e+lor*; *ar-ând*, *ar-a+se+m*). Componenta flectivului depinde de tipul de flexiune (nominală, verbală) în care se încadrează paradigma din care face parte forma respectivă (și care situează cuvântul flexibil ca aparținând unei anumite părți de vorbire). În flexiunea nominală, flectivul asociază unități morfematice reprezentând categoriile de număr, caz, determinare, dar și de gen (în formele adjectivului); flectivul verbal este alcătuit din unități morfematice purtătoare ale valorilor de număr și persoană (*desinențe*), de timp și mod (*sufixe gramaticale*).

Plasat de regulă după radical, flectivul se disociază – în formele mai puțin sudate ale paradigmei – componentele sale situându-se atât înainte, cât și după radical (comp. *cas-e+i*, *cas-e+le* și *o cas-ă*; *intr-a+m* și *am intr-a+t*).

Clasificările morfologice (în declinări și conjugări), care în descrierile gramaticale acoperă și organizează varietatea flexionară a cuvintelor flexibile dintr-o limbă dată, se opresc în primul rând asupra flectivelor (fiecare clasă flexionară se caracterizează prin prezența în paradigmă a *seriilor* de flective specifice. Caracterul diferențiator derivă din prezența unor afixe specifice ca realizare fonică, dar și prin sistemul de omonimii la care participă.

4. ENUNȚUL

4.1. Enunțul și unitățile sistemului

Din *perspectiva funcțională* a comunicării, unitatea cea mai importantă este **enunțul**. Ceea ce deosebește enunțul de celelalte unități semnificative ale limbii este *referențialitatea*, corelarea obligatorie a unei unități lingvistice cu o anumită informație referitoare la un „fapt” care face obiectul comunicării.

Cuvântul și **morfemul**, ca entități componente ale limbii, fac parte din **sistem**, aparțin sistemului. Utilizarea lor în comunicare presupune includerea în enunț, corelarea cu *realitatea*, cu fenomenele, obiectele și acțiunile, cu *lumea* pe care *limba* (ca sistem semiotic) o reprezintă. Prin încadrarea în enunț, *cuvântul*, unitate semnificativă abstractă (reprezentare, reflex al cunoașterii – sociale și individuale –, a universului din care și vorbitorul face parte), dobândește *valoare comunicativă* prin

raportarea lui punctuală la entități ale *clasei* pe care o reprezintă, implicate ca *referenți* în evenimentul care face obiectul comunicării. Realizat, de regulă, printr-o asociere de cuvinte, **enunțul** evocă („referă la”) un fapt, un eveniment sau o situație, reprezintă lingvistic un *referent complex*, la configurarea căruia participă, prin introducerea informației specifice, diversele sale componente lexicale (care evocă obiecte, acțiuni, calități etc., aparținând „clasei” pe care unitatea respectivă o „reprezintă” în sistemul limbii date).

Transferat (și inclus) în comunicare, cuvântul nu participă la realizarea enunțului decât cu o parte *limitată* a informației lingvistice pe care i-o conferă includerea în multiplele configurații relaționale ale sistemului (lexical și gramatical): *cuvântul text* nu valorifică decât *parțial* virtualitățile care îl caracterizează ca unitate a sistemului. Inclus într-un context dat, cuvântul actualizează numai *unul* dintre sensurile cuvântului polisemantic, este reprezentat, dacă e vorba de un cuvânt flexibil, numai prin *una* dintre formele paradigmei sale și realizează, de obicei, numai *parțial* posibilitățile de asociere gramaticală cu care este compatibil.

Selecțiile operate în transferul din sistem spre comunicare sunt determinate de *faptul/evenimentul* care face obiectul comunicării, dar și de *modul de organizare (structurare) lingvistică* a comunicării: aceeași informație poate fi transmisă sub forma unor enunțuri diferit organizate.

4.1.1. Dintre „unitățile-semn” ale limbii, numai **enunțul** reprezintă totdeauna o **unitate a comunicării**. Un enunț nu face parte din sistemul limbii: el aparține sistemului numai ca *virtualitate (de utilizare)* a posibilităților lexicale și asociative proprii unei anumite limbi. Astfel, o construcție ca *Soarele răsare peste o oră.*, de pildă, *nu* face parte din sistemul limbii române. Construcția poate reprezenta o *unitate comunicativă* numai în măsura în care se referă la o situație determinată a „realității”, transmițând o informație referitoare la aceasta. Ea poate fi construită și utilizată *metalingvistic*, ca exemplu ilustrativ (de *posibilă* realizare comunicativă) destinat să pună în evidență (ca și *Copiii aleargă repede.* sau *Pomii cresc.*) anumite particularități (lexicale sau gramaticale) ale sistemului (sensul cuvintelor componente, regulile acordului dintre subiect și predicat ș.a.).

Enunțul **ilustrativ** (spre deosebire de cel **comunicativ**) nu se referă decât indirect la o anumită „realitate”: el oferă informația sub forma unui *model* exemplificator, de aceea componența lexicală a enunțurilor de acest fel este nerelevantă – oricare dintre enunțurile: *Copilul crește./Copiii cresc., A zburat cocorul./Au zburat cocorii.* poate sugera *demonstrativ* (una dintre) regulile „acordului dintre subiect și predicat”, de pildă, regulă care reprezintă *referentul* unui enunț *comunicativ* de forma „*Predicatul se acordă cu subiectul în număr*”.

Celelalte, cuvântul sau morfemul sunt *unități semn ale sistemului*, care capătă valoare *comunicativă* prin încadrarea în enunț. Participarea la realizarea enunțului presupune „actul de referință”, i.e. corelarea cuvântului cu *referentul*.

4.1.2. Referențialitatea unei structuri lingvistice, condiție a calității ei de *unitate comunicativă*, este realizată prin diverse mijloace.

Un rol important revine *structurii intonaționale*: în toate încercările de definire a enunțului e menționat, ca (posibil) criteriu de delimitare a acestei unități de comunicare, *conturul intonațional* (vezi **Enunțul**). *Intonația specifică* – caracterizată de cele mai multe ori printr-o accentuare foarte puternică – marchează referențialitatea *cuvântului-enunț* (cf. *Atenție!*, *Foc!*, *Mașina!*, *Hoții!*, *Nemernicilor!*, *Stop!*, *Vai!* etc.). În sublinierea referențialității intervine adeseori, mai ales în comunicarea orală, gestul, care însoțește frecvent cuvintele deictice, evocând coordonatele situaționale ale enunțării (cf., de exemplu, *Aici!*, *Ăsta!*), sau mimica; asociată cuvintelor „psihologice”, mimica poate interveni în nuanțarea semnificației enunțului nestructurat (*Vai!*, ca enunț, poate exprima durere, decepție, admirație etc.).